

France Bevk

MOJA PISATELJSKA POT

Mladina me rada vprašuje, kaj me je že v mladih letih gnalo k pisanju. Odgovarjam ji, da bržkone prirojena strast do pripovedovanja, ki jo je netila burno snujoča domišljija. Le tako si lahko razlagam prve literarne poskuse že v času, ko sem še hodil v ljudsko šolo in se mi ni še niti sanjalo, kaj je besedna umetnost. Tem poskusom sem se posvetil s posebno živo vnemo, ko sem se vrnil z vajeništva v Kranju. Bral sem vse, kar mi je prišlo v roke, in pisal pesmi in črtice, ki sem jih pošiljal vsem listom in revijam. Brez uspeha, kar je bilo umljivo zaradi pomanjkljive izobrazbe, mladosti in neizkušenosti. Izjema je bila črtica »Vstajenje«, ki je bila priobčena v tržaškem tedniku »Družinski prijatelj«.

Na učiteljišču so se mi nasmehnili prvi skromni uspehi. Skupina dijakov v Gorici je izdajala ciklostiran literarni list »Alfa«, ki sem mu bil sourednik in glavni sotrudnik. Ko smo si ga drznili tiskati, je moral prenehati. Pesmi sem priobčeval v »Vrtcu« in v leposlovni prilogi dijaške »Zore«. Nekaj črtic sta mi natisnila goriški »Primorski list« in »Domači prijatelj« Zofke Kvedrove. Tej sem že zelo zgodaj pošiljal svoje literarne poskuse, ona edina mi je odgovarjala ter mi dajala v pismih nasvete in spodbudo. Bil sem še dijak, ko mi je nekaj pesmi sprejel »Dom in svet«. Tedaj mi je ravnateljstvo učiteljišča prepovedalo karkoli priobčevati s pravim imenom; za to bi moral imeti posebno dovoljenje višjih šolskih oblasti. Zatekel sem se k psevdonimom.

Za pravi začetek mojega literarnega ustvarjanja imam leto 1914, ko sem bil že učitelj. V »Mentorju« in posebno v »Domu in svetu« sem priobčeval pesmi in prozo in razen drobiž, s katerim sem izražal odpor proti vojni, zaradi česar je cenzura pobelila nekatero stran imenovane revije. Vzbudil sem pozornost ljubljanske policije, ki je nato plenila moje rokopise že na pošti. Imel sem hišno preiskavo in bil kazensko premeščen v drug kraj, a ko sem bil leta 1917 vzet k vojakom, sem moral nemudoma v vojsko. Ker me je spremljala oznaka »p. v.« (politično osumljen), sem se kmalu znašel v Galiciji in Bukovini. Drugih posledic na srečo ni bilo, ker je bila medtem gališka fronta že utihnila in ker so se proti koncu vojne razmere v Avstriji naglo spreminjale.

Meseci, ki sem jih preživel v vojaški suknji, so naredili globoko zarezo v moj pisateljski razvoj in ga za več časa ohromili. V polnem mladostnem zaletu sem čutil, kakor da so mi pristigli peruti. Tudi v pičlih dveh letih po vojni, ki sem jih kot časnikar preživel v Ljubljani, se nisem prav našel, dasi ne morem trditi, da sta mi neplodno potekali. Kmalu po vojni sem opustil pesnikovanje, dasi sem se v prvih poskusih bolj nagibal k poeziji kot k prozi. Menda je

pesem spočetka bolj odgovarjala moji mladosti in čustveni zanesenosti. Končno je zmagal pripovednik. Tudi pozneje me je še kdaj zamikalo, da bi svoje misli in čustva izrazil v verzih, a to so bili samo trenutki. Menda mi je življenje pozneje nudilo premalo miru in zbranosti za poezijo.

Za mojo literarno rast in razvoj je bilo odločilnega pomena, da sem se vrnil v Slovensko Primorje, kamor me je z rahlimi očitki vedno bolj vleklo srce in od koder sem dobival prijazna vabila. Vrnil sem se — ne kot učitelj, ampak kot urednik družinskega mesečnika »Mladika«. Doma sem našel posebne razmere. Četudi so Italijani s prvega početka na vsa usta obljubljali, da bomo imeli Slovenci pod Italijo več narodnih pravic, kot smo jih imeli prej pod Avstrijo, so te obljube ostale samo na papirju. Pregarjanje slovenskega življa na Primorskem se ni začelo šele z nastopom fašizma, marveč nam je že pred-fašistična Italija vedno bolj omejevala narodne svoboščine. Razlika je bila samo v metodi, a cilj je bil isti; fašisti so ga zasledovali le z večjo nestrpnostjo in krutostjo.

V teh razmerah, ko so bili mnogi naši ljudje prisiljeni zapustiti svojo ožjo domovino, je v Slovenskem Primorju vedno huje primanjkovalo kulturnih delavcev. Po vrnitvi se mi je od vseh strani ponujalo delo, ki sem se ga oprijel povsod, kjer se je nudila potreba in kakor mi ga je narekovalo srce in razmere. Bil sem v prvi vrsti pisatelj in časnika, urednik raznih listov in revij, nekaj časa tudi ravnatelj »Narodne knjižarne« v Gorici. Slednjič, ko so nam zatrli šole, društva in liste, mi je ostalo samo pero in urejevanje publikacij »Goriške matice«. Izdajanje knjig je bila poslej edina oblika našega kulturnega izživljanja, ki nam je ostala. Založniške dejavnosti nam fašisti do nove vojne niso izrecno prepovedali. Računali so, da bodo knjige same po sebi nehale izhajati, ko izumre starejša generacija, mladino pa so imeli že na pol za poitalijančeno. Ta račun mi bil čisto brez podlage. Preveč naših ljudi se je izselilo pred pregarjanjem in v boju za kruh, mladini, ki je hodila v italijanske šole, pa je bila slovenska knjiga že težje umljiva kot italijanska. Zaradi tega se je naklada naših knjig iz leta v leto občutno krčila.

Vendar te poslednje postojanke nismo hoteli zapustiti brez boja. Primorski Slovenci so radi segali po knjigah, ki so igrale važno vlogo za ohranitev naše narodne zavesti in slovenskega jezika. Toda če fašisti naše založniške dejavnosti niso naravnost prepovedali, so jo ovirali, kjer in kakor so jo mogli, da bi ji spodrežali korenine. Da bi dosegli svoj namen, se niso sramovali prav nobenega sredstva. Navedel bom samo nekatera izmed njih, četudi morda ne v kronološkem vrstnem redu. Začeli so s pregarjanjem poverjenikov naših knjižnih družb (Goriške matice in Goriške Mohorjeve družbe), češ da nimajo za to oblastvenega dovoljenja. Nekateri izmed njih so bili obsojeni na zapor ali na konfinacijo, posebno tisti, ki so širili slovenski abecednik »Prvi koraki«. Nato so si na lepem izmislili, da naši pisatelji ne smejo opisovati primorskih krajev in ljudi. Zaradi tega je bila zaplenjena Budalova povest »Med srci in zemljo«, ki se godi v goriški okolici. Potem so zahtevali, da naj bodo tudi v leposlovnih delih slovenska krajevna imena pisana v italijanski obliki. (Primer najdete v Biblioteki za pouk in zabavo, 19. snopič, str. 45, kjer stoji: »V sinjini so plavali nad Carso beli oblaki.« (Trst in Gorica sta postala »Trieste« in »Gorizia«, poitalijančeni so bili tudi uradni naslovi založb. Nazadnje so zahtevali tudi pisateljevo ime v italijanščini ter končno še naslov knjige, kar je mejilo že na smešnost. Primer za to je moja knjiga »Mrtvi se vračajo«. Ti popravki, ki smo jih morali vnesti, ko je bila knjiga že natisnjena, so imeli namen, da nam povzročijo občutno ma-

terialno škodo in da nas naveličajo. Toda izkazalo se je, da smo imeli dobre živce; ustregli smo vsem njihovim zahtevam in tako reševali slovensko čtivo. Posebno občutljivi so bili glede mladinskih knjig. Niso marali, da bi prišlo naši mladini v róke slovensko branje. »Mladina je naša, mladino nam pustite!« je nekoč jezno vzkliknil goriški prefekt. Moja mladinska povest »Pesterna«, ki je bila že natisnjena, zaradi tega sploh ni dobila dovoljenja in je izšla šele po osvobojenju.

Ko vse to nič ni zaleglo in so se knjige dalje tiskale, četudi so izhajale z veliko zamudo, so se fašisti zatekli k novemu sredstvu. Nobena knjiga ni smela iziti, če ni za to dobila pismenega dovoljenja. Na dovoljenje pa smo včasih čakali tudi mesece in mesece. Nekatera knjiga je izšla šele približno eno leto po natisu. S tem je nastala za nas občutna materialna škoda, hkrati pa se je krčila naklada, ker smo izgubljali zaupanje naročnikov. Pogosto je bila usoda naše knjige odvisna od bolj ali manj napetih odnosov med Italijo in Jugoslavijo. Končno, ko je Italija stopila v vojno, je bila zatrta tudi »Goriška matica«, ki je med primorskimi založbami najdlje vztrajala. To je bil konec slovenske knjige na Primorskem. Slovenska tiskana beseda je zopet prišla s partizanskih samot.

V Gorici in v Trstu je v količkah znosnih razmerah izhajalo okoli trideset knjig na leto. Kot urednik publikacij »Goriške matice« (in z njo združene Književne družine Luč) sem posebno živo občutil pomanjkanje rokopisov, ker so bile meje pogosto tesno zaprte in smo bili zato povečini navezani le nase. Če danes pomislim na to, se čudim, kako smo prebredli te težave. Primorske pisatelje smo lahko našli na prste ene roke. Poleg mene Ferdo Kleinmayr (ki se je podpisoval tudi Ferdo Plemič ali Nande Vrbanjakov), Damir Feigel in Andrej Budal (ki se je podpisoval tudi Slavko Slavec in Ivo Dren). Iz drugih rok smo dobili kako poljudnoznanstveno knjigo ali spis praktične vsebine. Pisatelji smo morali zaradi tega pogosto zgrabiti za pero. To je veljalo za vse, a posebno zame, ki sem kot urednik najbolj občutil pomanjkanje rokopisov. Nekatero delo, tudi leposlovno, bi brez te žive potrebe bržkone nikoli ne bilo napisano. Lotevali smo se tudi prevodov, s katerimi smo za silo mašili vrzeli pri pomanjkanju izvirnih del. Pisali smo tudi knjige praktične vsebine, ker naročnikom nismo mogli nuditi samo leposlovja.

V pomanjkanju izvirnih del je treba — četudi ne stoođstotno — iskati razlage za mojo plodovitost in naglico. Vprašanje honorarja je bilo bolj stranskega pomena. Pisal sem zmeraj z veliko lahkoto. Pri burno snujoči domišljiji mi je pero pogosto težko dohitevalo misel, naglica pa je tudi nekoliko v moji naravi. Nekatero delo sem napisal v tako kratkem času, da me je to danes skoraj sram priznati. A največkrat — skoraj vedno — me je kruto preganjal čas. Zgodilo se je, recimo pri zgodovinskem romanu »Človek proti človeku«, da sem dobil iz tiskarne že krtačne odtise za prvo polovico, ko zadnja poglavja še niso bila napisana. Pri tej naglici je razumljivo, da ni bilo vse do kraja dognano in dođelano. A naj dostavim, da temu ni bila vedno kriva le naglica, temveč tudi premajhna samokritičnost. To skušam popraviti, ko pripravljam za tisk Izbrane spise. Mislim, da ima pisatelj, dokler je živ, ne le pravico, ampak tudi dolžnost do popravkov po svoji razsodnosti.

Pridružujem se mnenju, da je moje pero — z nekaterimi izjemami seveda — najmočnejše, kadar opisuje kmečko življenje toľminsko-cerkljanskih gora. Ni bilo brez pomena, da sem se ga učil spoznavati do svojega sedemnajstega leta. Iz te zakladnice sem po večini črpal snovi za svoje povesti in novele. Zaradi posebnih razmer se nisem mogel v tisti meri, kot bi se bil rad, dotikati vprašanj,

ki so tedaj žulila primorskega človeka. To ni veljalo samo zame, ampak za vse primorske pisatelje. Fašisti bi bili izrabili vsak najmanjši povod, da bi lahko zatrli naše založništvo in tiskarne. Napisal sem sicer nekaj novel, ki so se dotikale naših perečih vprašanj, a te so mogle iziti le na drugi strani meje in večinomoma pod izmišljenim imenom. Vendar pa me je ves čas živo mikalo, da bi v lepi besedi oživil del trpljenja zamejskih Slovencev pod fašizmom. Izbiral sem snovi — saj jih je bilo na pretek — in se slednjič odločil za Beneške Slovence, ki so prav tedaj doživljali preganjanje slovenskega jezika v cerkvah. Zanje je bilo to tembolj tragično, ker so bili sicer po veliki večini lojalni državljani. Tako je nastala zamisel za »Kaplana Martina Čedermaca«.

O nastanku tega dela sem že dovolj pisal in se ne bom ponavljal. Dodam naj le, da mi je bilo v veliko zadoščenje, ko je našlo tako živ odmev v naši javnosti in posebno med Beneškimi Slovenci. Seveda tudi med Italijani, saj je bila knjiga takoj po izidu prepovedana. To povest ali novelo — ne vem, v katero zvrst bi jo postavil — ocenjujejo na splošno kot moje najboljše delo. Temu ne ugovarjam. Vendar mislim, da je še nekatero delo ali delce, ki je po svoji umetniški vrednosti na isti višini. To je seveda moje mnenje. Nesporno pa je, da daje delu posebno vrednost boleča aktualna vsebina, ki je še danes živa.

Ker sem že omenil aktualnost, ki se v zvezi s sodobnostjo v literaturi tako rada poudarja, naj tudi o tem povem svoje mnenje. Po mojem je vsaka dobra knjiga, ki jo napiše sodobnik, tudi sodobna. Poudarjam: dobra knjiga! Pisatelj naj nam naslika nepotvorjen obraz življenja, tako bo skozi prizmo svoje notranjosti pokazal tudi na pereča vprašanja, ki mučijo sodobnega človeka. Ne cenim knjig, ki so pisane na tezo in me hočejo za vsako ceno o nečem prepričati in temu prizadevanju na ljubo potvarjajo tudi resnico. Pisatelj, ki hlasta po aktualnosti, je v nevarnosti, da mu izpod peresa zleti muha enodnevnica. Potrebna je neka distanca do snovi, neki zaključeni strnjeni krog družbenega dogajanja. S tem se ne umikam v preteklost, zakaj marsikaj, kar smo doživljali po vojni, je že zrelo za umetniško oblikovanje. Toda pri oblikovanju vseh snovi, naj bodo iz preteklosti ali sedanjosti, je glavni pogoj: umetnost.

Pogosto se poudarja moj delež v mladinski književnosti. Že s prvega početka sem ustvarjal tudi za otroke — najprej pesmi, nato prozo — dasi so bila vmes tudi obdobja molka. K pisanju za mladino me žene neki notranji nagib. Pri tem ne gre le za preprosto, lahko umljivo besedo, ampak da zadenem pravo struno, ki zazveni tudi v otrokovem srcu. Pogosto je treba čakati na pravo razpoloženje kot pri poeziji. Snovi nikoli ne zmanjka, zakaj otroški svet je bogat, skoraj neizčrpen za pisatelja, ki mu zna prisluhniti. Dobra mladinska knjiga mora biti taka, da nudi umetniški užitek tudi odraslemu bralcu, ki še ni zatajil otroka v sebi. Jaz na primer nič manj ne cenim svojih »Pastircev« kot to ali ono povest ali roman, ki sem ga napisal za odrasle. Kritiki mladinsko slovstvo pogosto podcenjujejo, ker jim manjka otroškega duha, da bi ga pravilno doumeli.

Ker sem že omenil kritiko, naj dodam, da je za pisatelja najboljša in najzanesljivejša kritika — samokritika. Žal pa je za to potrebna neka distanca do dela, zakaj ko je to še sveže, se umika lastni presoji. Mlademu pisatelju seveda ne more biti vseeno, kaj pišejo o njem, in pogosto ves zbezan podlega krivim prerokom književnosti. Tako se je godilo tudi meni. A skoraj vselej — ne bom rekel, da prav vselej — kadar sem se dal zapeljati od tuje sodbe, mi je ostal grenek občutek, da sem se izneveril samemu sebi. V zrelih letih tega ni bilo več. Pisatelj, ki si je že izklesal svoj obraz, sam dobro ve, kaj hoče, a tu je večni boj med voljo in močjo. Nikoli ne doseže tistega vrha, ki si ga je postavil za

cilj. A če je dal vse, kar je bilo v njegovih močeh, je lahko miren tudi pred tujo sodbo.

Moja pisateljska pot! Bojim se, da s tem, kar sem povedal, nisem izpolnil vašega pričakovanja. Težko je govoriti o sebi. Še marsikaj bi lahko dodal, a se nočem spuščati v podrobnosti. Naj ponovim, da je bilo zame kot pisatelja odločilnega pomena, da sem se vrnil v Slovensko Primorje. Brez tega bi moj opus gotovo ne bil tako obširen in bržkone tudi revnejši po svoji umetniški vrednosti. Imel sem srečo, da mi ni bilo treba iskati založnikov in nisem mogel niti vsega napisati, kar sem obljubil. Hkrati pa so me duševno oplajale in spodbujale razmere, v katerih je živelu primorsko ljudstvo.

Nisem še odložil peresa. Čutim — kot sem zmeraj čutil — da je pisateljevanje moj pravi poklic. Za vse, kar bi še rad napisal, ne bo časa ne moči. Ne pišem več s tisto lahkoto kot nekoč. Domišljija nima več tistega ognjenega zaleta kot v mladosti, ko mi je dvoje, troje misli hkrati sililo v pero. Tega ne odtehta znanje ne življenjske izkušnje, ki sem si jih nabral. Ljubši bi mi bil noroglavi polet mladih let. A to je davek, ki ga je treba plačati starosti.

Božo Vodušek

O LEKSIKOGRFSKEM UGOTAVLJANJU IN UREJEVANJU BESEDNIH POMENOV

(Referat na III. jugoslovanskem slavističnem kongresu)

Ugotavljanje in urejevanje besednih pomenov velja na splošno le za nekakšno prakso, nekakšno zgolj empirično delavnost, za katero se ne dajo postavljati nobena sistematična pravila, in tudi v redkih leksikoloških učbenikih in razpravah vsaj za ugotavljanje pomenov, to je za poglobitno nalogo leksikografije, ni najti nobenih konkretnih in širše uporabnih navodil. Te okoliščine se dobro skladajo z dejstvom, da so pomenska razčlenjevanja posameznih besed z istimi osnovnimi pomeni v različnih — in to standardnih — slovarjih zelo različna, ker so pač kriteriji in metode, ki jih bolj ali manj zavestno vendarle uporablja ta ali oni leksikograf, lastni dostikrat samo njemu oziroma samo določenemu delovnemu kolektivu. Mislim, da je teoretična obdelava leksikografskih problemov ena izmed pomembnih nalog lingvistike in nujen pogoj, če hočemo dati leksikografski praksi zanesljivo in enotno znanstveno podlago. V pričujočem predavanju želim zato osvetliti s teoretične strani svoj poskus ureditve glagola *vzeti*, kakor sem ga pripravil na podlagi materiala leksikološke sekcije SAZU za projektirani slovar slovenskega knjižnega jezika, in pokazati pri tem, da bi se morda le dala postaviti neka splošna načela za ugotavljanje in urejevanje besednih pomenov, ki bi kolikor mogoče izključevala subjektivnost in vnašanje stviri tujih meril v leksikografsko analizo in klasifikacijo.

Izhodišče poskusa je bilo prepričanje, da se mora semantična — kakor vsaka druga — analiza jezika opirati na njegovo celotno strukturo, in sicer ona sama še prav posebej na njegovo gramatično in sintaktično ureditev. Kakorkoli namreč že presojamo nastanek dejstva, da se na eno besedo navezuje ponavadi več pomenov, gotovo je, da se to dejstvo predstavlja opazovalcu vselej